

הרוח שנזרעה ב-1957, נקצרה כסופה ב-1973

מאת ד"ר חנן שי

מבט מבס"א, מס' 1,760, 27 בספטמבר 2020

תקציר: קשיי צה"ל בימיה הראשונים של מלחמת יום הכיפורים היו תולדה של תקלה מקצועית בדרג הפיקודי ולא כפי שמקובל לחשוב, תוצאת מחדל מודיעיני. זרעי תקלה פיקודית זו נטמנו בצה"ל ב-1957 בהחלטת הרמטכ"ל משה דיין להעניק למפקדיו "עלומי נצח". שר הבטחון דוד בן-גוריון שזיהה את סכנות ההחלטה התנגד לה אך לא הפעיל את סמכותו על מנת לבטלה.

כלקח ראשי ממלחמת העצמאות אימצה ישראל את התפיסה, כפי שדיווח רה"מ ושר הביטחון דוד בן-גוריון לכנסת ב-20 ביוני 1950, שעם פרוץ מלחמה תגיב ישראל ב"העברה של המלחמה לצד השני". על תפיסה אופרטיבית מבריקה זו אבד הכלח לאחר מלחמת ששת הימים עת נוסף לישראל עומק קרקעי מספיק לבלימת תוקפיה הרחק ממרכזי אוכלוסייתה.

לאור עקרונות המלחמה וכלליה האוניברסליים היה על צה"ל להתאים עצמו לנסיבות החדשות ולאמץ אסטרטגיה הגנתית שהייתה מקנה לו יתרון מבצעי ברור על האויב. קרי, להכשיר את השטח לאורך הגבולות החדשים המרוחקים לתיעול מקסימום כוחות אויב ל"שטחי השמדה" על-ידי הצבא הסדיר (קלאוזביץ מכנה שטחים אלה כ"מושאלים" זמנית לאויב לשם הכרעתו בתוכם), על מנת שיוכל לתוקפם ולהכריעם עם השלמת גיוס המילואים ולאחר מכן להעביר את המלחמה לעומק שטח האויב לשם השגת מירב קלפי המיקוח למו"מ המדיני.

בפועל, למרות המהפך שחל במצבה הגיאוגרפית של ישראל, נותרה האסטרטגיה ההתקפית של "העברת המלחמה לצד השני" בעינה בניגוד לכל הגיון מקצועי.

מחיר שגיאה זו היה כבד מנשוא: חיילים רבים נפלו בימי המלחמה הראשונים בהגנת שטחים קדמיים שמבחינה מקצועית היה נכון לאבדם זמנית לשם הכלת האויב והשמדתו המאוחרת בהתקפה סדורה של כוחות המילואים (כפי שאכן ארע בסופו של דבר ללא הכנות מוקדמות ובמחיר כבד). אף ניהול הקרבות על-ידי הפיקוד הגבוה בימי המלחמה הראשונים היה לקוי וקרבות אוגדתיים התנהלו (כדברי ועדת אגרנט) כקרבות פלוגתיים.

זרעי חוסר מקצועיותו של הציר הפיקודי-אג"מי שהתגלעו במלחמת יום הכיפורים ובהמשך גם במבצע של"ג, נטמנו ב-1957, עת אימץ צה"ל את התפיסה שהשירות בצבא הקבע מהווה קריירה ראשונה מתוך שתיים (לפחות) בחיי הקצין. יוזם תפיסה זו היה הרמטכ"ל משה דיין שהעלה את הרעיון להעניק לפיקוד הצה"לי "עלומי נצח" על-ידי הוצאת מפקדים לגמלאות בעודם צעירים (40-42) והזרקת "דם חדש" במקומם.

דיין לא היה ער לבעיות המקצועיות שתפיסה זו עלולה ליצור משום שהוא לא ראה בפיקוד הצבאי מקצוע. "מוכרחים לעשות הפרדה גמורה בין מהנדס קצין בחיל חימוש ובין מה שקוראים סגל אג"מי", כך גרס. "הסגל המקצועי - ככל שהשנים עוברות הוא משתפר. אין המצב כך ביחס לסגל הבלתי מקצועי [פיקודי-אג"מי]".

יוזמתו של דיין נתקלה בהתנגדותו החריפה של בן-גוריון שקבע כי "הכרחי שעניין השירות בצבא יהיה ייעוד חיים. רק אז אדם ייתן את המובחר שיש בתוכו. ייעוד חיים זה ייעוד לכל החיים... אנו לא יכולים לנחול מפלה כי אז אבדנו. דבר זה תלוי בראש ובראשונה באיכות המפקדים ואני רואה בבעיית איכות המפקד בעיית גורל עם ישראל ולא רק בעיה צבאית... מה שהיה בהגנה, לא יכול להיות בצבא... צבא מוכרח להיות צבא... שני מחזורים [של קריירה] זה מסוכן לצבא".

עם זאת לא הטיל בן-גוריון את מלוא כובד משקלו לביטול תפיסת שתי הקריירות, דבר שהביא להיווצרות מספר פגמים בולטים בהכשרת סגלי הפיקוד בצה"ל ובכללם:

- שירות קצר שלא איפשר להעניק למפקדי הקבע השכלה עמוקה בלימודי אמנות המלחמה החיונית למילוי תפקידי פיקוד ומטה מדרג מג"ד ומעלה, ולעומת זאת הקדיש זמן יקר מהשירות הקצר לרכישת השכלה נחוצה לקריירה השנייה (כלימודים אקדמיים).
- שהייה קצרה מאוד בתפקידים ובדרגות שנבעה מהשאיפה להתחיל קריירה שנייה בגיל צעיר ככל האפשר ובדרגה הגבוהה ביותר האפשרית.

התוצאה הייתה איוש תפקידי פיקוד ומטה בכירים על-ידי קצינים חסרי השכלה נאותה באמנות המלחמה מחד גיסא, וחסרי הניסיון הדרוש כמשקל נגד לפערי השכלה אלה מאידך גיסא. והרי אחת הסיבות לניהול קרבות אוגדתיים כקרבות פלוגתיים.

במקצוע הפיקוד מהווים הגיל והניסיון המצטבר מפתח לחיסון התודעה והכנת המפקד להתמודדות עם הפתעות ומשברים בלתי צפויים. מסיבה זו קידום מפקדים למילוי תפקידי מצביא הוא איטי. לעומת זאת, לאחר שקצין מתמנה לתפקיד מצביאותי ראשון (מח"ט), בערך במחצית העשור הרביעי לחייו, עשוי קידומו לקבל תאוצה. נסיבותיה של מלחמת העצמאות כפו על צה"ל לבסס את הפיקוד על קצינים צעירים, אולם הפיכת אילוף לאידיאולוגיה הייתה טעות חמורה ביחס לתפיסת השירות המקובלת בעולם הצבאי.

מפקדי צבא הקבע היו אמורים להיות "מוחו" של צה"ל: צבא מקצועי שמקצועיותו נועדה לחפות על חוסר מקצועיותם של רוב מפקדי הצבא בסדיר ובמילואים עקב שרותם הארעי.

מלחמת יום הכיפורים הוכיחה את צדקת טענתו של בן-גוריון ש"צבא מוכרח להיות צבא... שני מחזורים [של קריירה] זה מסוכן לצבא". הרוח שזרע דיין כרמטכ"ל נקצרה על ידו (ועל-ידי מדינת ישראל) כסופה בעת כהונתו כשר ביטחון.

* ד"ר חנן שי הוא מרצה לחשיבה אסטרטגית מדינית וצבאית בחוג למדעי המדינה
באוניברסיטת בר-אילן